

František Šístek: Naši bratři na jihu. Obraz Černé Hory a Černohorců v české společnosti 1830-2006, diss. Praha 2006, 266 str. rkp.
(oponentský posudek)

Autor si pro zpracování své disertace stavil jednoznačný cíl: sledovat vývoj a transformaci obrazu Černé Hory a Černohorců a jeho recepci v českém prostředí. Nejde mu tedy ani o vztahovou tematiku, ani o získání nových poznatků o černoohorské společnosti, nýbrž o to, proč jistý obraz Černé Hory „příslušníci české kulturní a společenské elity produkovali a jaký byl jejich význam v celkovém českém diskurzu o druhých a o sobě“. Tím se autor distancuje od ploché popisnosti a nereflektované evidence informací, což je nesporně záměr pozitivní a metodicky progresivní. Není to však přístup tak objevný, jak autor uvádí. Musím totiž hned úvodem s politováním konstatovat, že vůbec neví, že problematikou alterity, jinakosti, informací o „těch druhých“ a o úloze těchto informací v dobovém diskurzu se historiografie zabývá již několik desetiletí, při nejmenším od světového kongresu historiků ve Stuttgartu roku 1985. Neznalost materiálů kongresu samu o sobě můžeme ještě pochopit, nikoli však neznalost pozdější reflexe problémů, které se tam formulovaly, v pracích českých badatelů, při nejmenších těch, které uveřejňuje již od roku 1997 Seminář komparativních dějin FF UK v několika sbornících ve všeobecně dostupné ediční řadě AUC – Philosophica et Historica. Vedle materiálových statí byly v těchto sbornících publikovány metodologické studie, jejichž znalost by mgr. Šístkovi byla určitě prospěšné.

Při třídění velmi bohatého souboru údajů se autor rozhodl dát přednost členění chronologickému před věcným. To bylo rozhodnutí bezesporu správné, a to nejen proto, že, jak uvádí, může postihnout proměnlivost společenské a kulturně-politické reality obou zemí v průběhu více než jednoho století, ale také proto, že mu to umožňuje elegantně se vypořádat s potížemi vyplývající z žánrové i provenienční různorodosti pramenů, s nimiž pracuje: v některém období převažovaly delší studie a knižní publikace, jindy spíše drobné časopisecké a novinářské zprávy.

Prvá kapitola je věnována „počátkům“, které jsou reprezentovány jen dvěma autory – Lamblem a Chocholouškem. Již zde, stejně jako ve většině dalších kapitol, se uplatňuje autorův vynalézavý výklad české – jakkoli třeba neuvědomělé – snahy promítnout a instrumentalizovat informace o černoohorské realitě pro českou situaci v polovině 19. století. Tato snaha přerostla v šedesátých a sedmdesátých letech do vědomé glorifikace, jejímiž autory jsou první čeští vlastenečtí „cestovatelé“, z nichž nejznámější byl V. Hálek. Vhodně pak uvádí jako příklad pro recepci informací o Černé Hoře básně autorky, která Černou Horu nenavštívila, Elišky Krásnohorské.

Při zpracování své tematiky nemohl autor vynechat Jaroslava Čermáka, tvůrce vizuálního stereotypu Černohorců, i když šlo o autora, který většinu svého

života trávil mimo vlast a také bez soustavného kontaktu s ní, takže jeho recepci je třeba interpretovat nejen pod zorným úhlem české veřejnosti, ale také pod zorným úhlem společnosti francouzské.

Velmi zdařilá je také konzistentní kapitola IV. věnované Josefu Holečkovi, jenž byl „klasikem“ mezi autory, kteří psali o Černé Hoře, kterou z vlastních prožitků dobře znal. I když zcela souhlasím s autorovou kritickou interpretací Holečkova pohledu jako odrazu jeho zaujetí pro (pra)slovanský patriarchalismus, chybí mi zamyšlení nad tím, jakou roli při idealizaci a sentimentalizaci tohoto patriotismu hrál selský mýtus, jako mýtus prostředí, ze kterého Holeček vyrůstal (viz jeho román „Naši“).

V dalších kapitolách V. a VI. analyzuje autor s nadhledem a dobrými historickými znalostmi postupný ústup idealizujícího a heroizujícího obrazu Černé Hory a rostoucí frekvenci pohledů kritických, jak to odpovídalo vnitřním posunům v českém národním hnutí a nástupu „Moderny“ odmítající laciné vlastenčení starší generace a zpochybňující také její idoly, jako byla např. právě Černá Hora. Výsledkem byl „kritický pohled na černoorskou politickou scénu“, kapitola, která je též signifikantní pro posun zájmu od kultury a mentalit k politickému dění.

Naproti tomu kapitola VII. je značně různorodá. Na jedné straně je silně koncentrována na válečné události dvou let balkánské války, na druhé straně zahrnuje reprodukci dvou poměrně disparátních spisů, které přesahují onen krátký časový rámec – jednoho o srbské armádě a druhého o poměrech na Černé Hoře líčených očima sociálního demokrata Škatuly. Je ostatně příznačné a pochopitelné, že této kapitole chybí zobecňující závěr, jakým byly vybaveny všechny předcházející kapitoly.

Specifickou povahu má přirozeně kapitola VIII. věnovaná 1. světové válce, kdy se s černoorskou realitou setkali i prostí Češi jako vojáci okupační armády. Zde mám pochybnost metodické povahy: dvě z klíčových statí, z nichž autor v této kapitole čerpá, sice jsou založeny na zážitcích autorů (M.Houžvic, K.Picka) z doby 1. světové války, ale byly vydány až dlouho po válce, takže vlastně nevyrůstaly z českého diskurzu z válečné doby, ani tento diskurs neovlivňovaly, ale patří do kontextu poválečné politické situace. Tuto okolnost nebere autor v úvahu.

Meziválečné období a především zrod nového státu – Jugoslávie – přineslo zvrát v zájmu českého publika o Černou Horu, která téměř vymizela z českého obzoru a pokud se objevila, ztratila již své kouzlo. Autor přesvědčivě vysvětluje tuto přeměnu především z politického kontextu, který vznikl radikální proměnou vnitřních poměrů v Jugoslávii pod srbskou vládou. Odtud pak odvozuje výrazné „vyblednutí“ obrazu Černé Hory a jeho faktické vymizení ve 2. polovině 20. století. Tuto tezi dokládá následující kapitola o poválečném období. Její jádro věnované interpretaci Werichových Tří veteránů je ovšem svébytným anekdotickým vybočením.

Poslední kapitola je důvtipně a svěže napsaným svědectvím degenerace místa Černé Hory v českém povědomí ze součásti národního diskurzu na turistickou zajímavost, jednu z mnoha atrakcí, které lze nalézt na Balkáně. Můžeme

pochopitelně pochybovat o reprezentativnosti výběru internetových záznamů, ale vcelku je tento náhled dokumentován přesvědčivě. Zároveň autor v této kapitole mimoděk charakterizuje velmi názorně rozdíl v podobě a funkci sociální komunikace dnes a před více než sto lety.

Závěrečná kapitola práce je promyšlenou a konzistentní souhrnnou analýzou vyvíjejícího se obrazu Černohorců v českém národním diskurzu. Představují vysvětlují se základní pozitivní a negativní stereotypy jak v rovině politické, tak i v rovině individuální etiky. Charakteristika diferenciacce pohledu na Černou Horu a cesty její možné modernizace na počátku 20. století však vyúsťuje v názor, že „všechny české myšlenkové proudy se shodovaly... na společné platformě nacionalismu a slovanofilství“, který se mi zdá být na základě Informací, které autor uvádí v kapitolách VI. a VII. nepřesvědčivá, ledaže by autor nepovažoval sociální demokracii za součást českého politického myšlení. Na rozdíl od analýzy pohledů na Černohorce až do 1. světové války mi připadá tematika dalšího vývoje těchto pohledů (a jejich „vyblednutí“) v závěrečných úvahách poněkud zanedbána, čímž se potvrzuje můj dojem, že kapitoly IX.-XI. mají spíše povahu exkurzu na téma „jak to bylo dál?“

Pro historika iritující je poslední část rukopisu, kde autor pod název „Seznam použité literatury“ řadí v pestré promiskuitě prameny i sekundární literaturu, což je vážný prohřešek v historickém prosemináři. Omluvou budiž, že práce se hlásí k vědnímu oboru antropologie.

Závěr.

František Šístek předložil přínosnou a seriózní vědeckou analýzu vývoje obrazu Černohorců a proměňující se úlohy, kterou tento obraz sehrál v českém národním diskurzu v průběhu 19. a 20. století. Jeho práce je cenným a materiálově bohatým příspěvkem k poznání tohoto diskurzu a podnětem k hlubšímu studiu vnímání alterity v české společnosti. Autor prokázal schopnost roztřídit a kriticky interpretovat rozsáhlý soubor informací a své výsledky teoreticky vyhodnotit. Jeho práce vyhovuje požadavkům na doktorskou disertaci, a proto plně doporučuji, aby byla přijata jako základ pro získání hodnosti PhD.

Pro případnou publikaci však doporučuji, aby autor vzal v úvahu výsledky projektů soudobého bádání o identitách, alteritách a stereotypech, ne-li v evropském měřítku, pak alespoň v pracích našich historiků.

20. dubna 2007

Prof. PhDr. Miroslav Hroch, DrSc